

München, 1907. – Band I; **3.** Гермайзе О. Коліївщина в світлі новознайдених матеріялів // Україна. – 1924. – Кн.1; **4.** Гуслистий К. Коліївщина. – К., 1947; **5.** Коліїщина. 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. – К., 1970; **6.** Krasinski H. Gonta: An Historical Drama. – London, 1848; **7.** Лушницький П. Шекспірівська закраска драми Генрика Красінського «Гонта» // Ювілейний збірник на пошану акад. Михайла Сергійовича Грушевського. – К., 1928. – Т.2; **8.** Мочульський М. Гошинський, Словацький і Міцкевич як співці Коліївщини. – Львів, 1936; **9.** Нахлік С. Доля – Los – Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003; **10.** Радішевський Р. Гайдамацька Україна в «Канівському замку» Северина Гошинського // Радішевський Р. Полоністичні та порівняльні студії. – К., 2009; **11.** Czajkowski M. Wernyhora, wieszcz ukraiński: powieść historyczna z roku 1768. – Paryż, 1838; **12.** Шведов Ю. Вильям Шекспир: Исследования. – М., 1977; **13.** Shakespeare W. Works, ed. by U.Ellis-Fermor. – London, 1968; **14.** Щурат В. Коліївщина в польській літературі до 1841 р. // Записки НТШ. – 1910. – Т.XCVII. – Кн.V.

Бажан О.М. (Київ, Україна)

**Усталена суспільна мораль як руйнівник сущого у творчості
Тараса Шевченка та Ганни Барвінок**

У статті досліджується жіноча та чоловіча психологія, яка розкривається за допомогою засобів характеротворення; осмислюється бачення Тарасом Шевченком та Ганною Барвінок місця та ролі людини в суспільстві. Статева поведінка для реципієнта стає зрозумілою, пізнається її внутрішній світ.

Ключові слова: характеротворення, внутрішній світ.

В статье исследуется женская и мужская психология, которая раскрывается при помощи способа характерообразования, осмысливается видение Тарасом Шевченко и Анной Барвинко места и роли человека в обществе. Становится понятным поведение женщины/мужчины, исследуется их внутренний мир.

Ключевые слова: характерообразование, внутренний мир.

The article deals with the feminine psychology revealed by literary means of character description. Taras Shevchenko's and Ganna Barvinko's conception of woman's place and role in the society is analysed. The author clarifies woman's behaviour and examines the feminine inner world.

Key words: literary means of character description, inner world.

На даний час існує дуже багато феміністичних та гендерних праць. Пригадаймо славнозвісні наукові роботи Тамари Гундарової, Соломії Павличко, Ніли Зборовської, Оксани Забужко тощо. Автори акцентують увагу на сприйманні і не сприйманні людиною усталених культурних норм. На їх думку, повне сприйняття традиційного світогляду веде до руйнації родини, сім'ї... Соломія Павличко у своїй книзі «Фемінізм» однозначно, на кожному кроці – статті, бесіді, інтерв'ю, наводить приклади як сприйняті

культурні норми не покращують життя людини, а навпаки – особистість деградує, знищує себе як індивідуальність, руйнує життя оточуючим. Високошановна дослідниця наголошує: «... українська література, відкинувши набутки модернізму, не маючи контактів з західноєвропейським досвідом, продовжувала зображати переважно безтілесних та безстатевих персонажів» [12]. Дійсно, Катрусі, Марусі, Олесі... , які прославлялися за вроду, працьовитість, старанність, чесність, вірність, та красномовно акцент робився на їх цнотливості, були глибоко нещасливими особами. Їх доля мала типові кінцівки: заподіяла собі смерть, бо мати насильно видала заміж за нелюба, стала жінкою – рабинею. Лише винятково окремі з них отримали за визначенням Ольги Кобилянської звання «Царівна». Літературознавець Тамара Гундарова у праці «стать і культура у гендерній утопії Ольги Кобилянської» зазначає, що лише ті жінки були щасливі, котрі у своєму житті зуміли зустріти справжніх джентльменів – добрих, щирих, духовно багатих чоловіків.

Загалом кожне суспільство має власні моральні стандарти, які закладаються у підсвідомість людини з раннього дитинства. Однак чи дотримання їх робить людину щасливою? Саме це питання намагався осмислити у своїй як Тарас Григорович Шевченко – основоположник української літератури, твори якого насичені життєвою мудрістю, так і Ганна Барвінок – одна з найперших жінок - письменниць на теренах України.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що вперше відбувається «перепрочитання» творчості Кобзаря та Ганни Барвінок з позицій гендерних студій і як наслідок проходить осмислення цінності суспільних норм. **Мега роботи:** прослідкувати як суспільні норми впливають на долю героїв Тараса Шевченка та Ганни Барвінок. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання:** проаналізувати окремі авторські матеріали; дослідити розвиток жіночого/чоловічого характеру.

У поемі «Катерина» Тараса Шевченка розкривається характер простої, щирої, доброї та романтичної дівчини. Зрозуміло, що юнка вихована в рамках традиційної моралі. Однак дівоче серденько не змогло перебороти силу почуття. Як божевільна дівчина кидається у вир кохання, не здогадуючись, що її чекає в майбутньому. Доля в творі представляється як фатум, щось неминуче:

Вміла мати брови дати,
карі оченята,
Та не вміла на сім світі
щастя-долі дати» [15, 55].

Автор розуміє: усталені цінності повністю зруйнують Катрусине щастя. І навіть не річ в тому, що москалик виявився підлим та підступним, шокує інше – ні мати, ні батько, ні односельчани навіть не спробували зрозуміти вчинку дівчини, не зуміли покористуватися таким загальновідомим християнським прощенням – агапе.

Кобзар застерігає, що суспільні норми руйнують не лише юне життя:

Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що привела на світ Божий,
Мусить погибати [15, 55].

Дійсно, над матерями дівчат-покриток насміхалися односельчани. В окремих районах українці змашували ворота дьогтем тієї сім'ї де проживала вищезгадана молода особа; їх матерів знеславлювали: носили селом в кориті, закидали сміттям.

Художній простір демонструє страждання Катерини. Молода мати не мала ні де заночувати, ні що попоїсти... Ночувала під тином і просила милостиню. Не зглянувся над нею зрадливий москалик, а вбита горем жінка з власної волі заподіяла собі смерть.

В поемі «Наймичка» розкривається характер жінки, яка все своє життя присвятила сину. У творі чітко окреслений той реальний факт, що суспільна мораль зруйнувала людське щастя. Ганна через усталені норми змушена була приховувати від свого сина істину про його походження. На перший погляд ніби все й добре: дитина доглянена, матеріально забезпечена, не обділена любов'ю... А з іншого боку, мати страждає від створеної власноруч долі, адже їй так бажалося б, щоб син назвав її матір'ю; аналогічно і почуття Марка не зрозумілі для нього самого дуалізуються: підсвідомо він відчуває синівські почуття до наймички, а згодом і невістка проймається подібним почуттям. Внутрішні муки відчувають рідні люди, не зважаючи на те, що правда завуальована.

«За що вони мене люблять?

За що поважають?

О Боже мій милосердний!

Може, вони знають...

Може, вони догадались...

Ні, не догадались» [15, 25] – так роздумує Ганна.

Ми не знайдемо у Ганни жодної негативної риси, вона виступає перед нами як уособлення людських чеснот.

Змальовуючи характер Марка, Тарас Шевченко показує, що набір позитивних рис характеру, які сформувалися у нього в дитинстві, збереглися в героя протягом усього життя. У творі чітко зображено, що не лише життя Ганни було спотворене суспільною мораллю. Навіть Марко, який не був обділений долею, відчував якусь внутрішню тривогу, яка смоктала його душу, а інколи й заважала повноцінно насолоджуватися життям...

Жорстока забобонність окремих постулатів народного світогляду зафіксовано в художньому полотні оповідання «Русалка». На думку літературознавця Бориса Грінченка, в творі «змальовано долю і нещасливе та великодушне кохання поетичної дівчини. Тут почування вихоплюється з такою

великою силою, що не може довести до катастрофи. Чарівний образ нещасливої Оленки Дідусівни і вся її доля, занашащена тільки через те, що люди, знайшовши її малою в житах, уважали за русалку, доводить до сумних і тяжких думок. Сей народ такий поетичний і розумний, – в якій він темряві часом блукає! І де той проводир народній, та інтелігенція, що виведе його з цієї темряви не рабом здирання з нього української шкіри – так не виведеш» [5, 165].

Центральна героїня крізь призму пам'яті опредмечує свою нереалізовану долю, сповнену пошуком «нетлінної істини» людського щастя, утверджуючи людську природу, яка, за Сковородою, «всьому початкова причина і саморушна пружина». Оленка осмислюючи проблематику земного буття, опоетизовує його глибинний вітальний зміст: «Як би ж то знав, де знайдеш, де загубиш. Як би ж то знав чоловік, як набігти тропи своєї!». Посутню інформацію про те, що дівчина безперечно, здатна до аналітичного мислення, надають нам окремі поодинокі елементи портрета-емоції, логічно виражені авторською інтенцією: «Може й Русалку, думаю собі, весна порушить і піде вона, щоб навітшатися з гаїв, левад та луків, з русалчиних захистів. А сі захисти саме були між її селом та моїм хутором. Вона любила тії русалчині ігрища, любила квітчати свою голову вінком з конвалії. І до лица був той її вінок тонким рисам, трохи блідому замисленому обличчю і повним палкого таємного почування очам» [5, 178].

Як бачимо, молода особа захоплюється красою навколишньої природи, красою речей, красою взагалі в будь-яких її проявах, підтверджуючи свій естетичний, духовно багатий внутрішній світ. Енергійна та загадкова, юнка оповідає про минулі події, розвиваючи їх послідовно. Ретроспективні візії виводять у художню тканину тексту дитячий період життя героїні – простір дитинства, дають змогу оцінити її етичні грані. З волі випадку, – дівчинку батьки загубили в житті, – вона є дитиною світу, яку життя нещадно випробовувало. Монологи, які вкладає письменниця в уста Оленки, є різновидом внутрішнього мовлення, що найповніше передає таємничі психічні процеси. Характеротворчу роль надає письменниця монологам – спогадам із елементами роздумів. Саме в них зображено психологічний акт – самоосмислення власного природного походження, яке продукує думки героїні, ілюструючи її вдумливою, поетичною натурою, здатною осмислити власну духову безпритульність, приреченість на вічне життєве блукання.

Позбавлена у дитячому віці батьківської любові, опіки, героїня з болем у душі пригадує сирітське дитинство та розмірковує над його подіями. Наділені необмеженою владою над безпомічним дитям, ситуації минулого навічно зафіксувалися в її пам'яті, тому внутрішній світ дівчини наповнений враженнями, які спровокувала об'єктивна дійсність. Жорстока доля змилосердилася над сиріткою – її удочерив убогий дідусь-мандрівник. Героїня безжально критикує власні аморальні дитячі вчинки, за які й до тепер зневажає себе, хоча давно усвідомила їх ганебність: «Тільки в мене

був один звичай препоганий: любила ласуватись. Найбільше того й бажалось, чого не можна» [5, 167]. Простір дитинства, що переноситься в конкретне місце – у злиденну оселю дідуся-мандрівника, – уособлює затишшя, спокій, душевну гармонію й чистоту почувань. Це світ дитячої екзистенції, щирого й безпосереднього сприйняття світу.

Через спогади про дитинство розгортається екзистенційна пастка героїні, спричиненої несподіваною смертю дідуся. У монолозі-спогаді, наділеному елементами роздумів, емоціями, дівчина об'єктивно оцінює новоутворену життєву ситуацію самотності, в якій опинилася, емоційно передає дитячі нереальні бажання, рефлексує, відчуває безвихідь: «Була як мизинчик, і зосталась одна, як тичечка, як човник у морі: туди хить, сюди хить, і не знаєш, де опинишся. Боже! Як мені дивитися? Що у кого питати? Боже, світе! Тож усе за мене дідусь мислив. Мені було легко жити, що значить Бог? Пішла б до його, попросила б, упала б, щоб Він оддав мені дідуся. Кажуть, що Богові душу оддав. На що ж дідусь оддав душу Богові? Чому мені не оддав своєї душі?» [5, 171]. Австрійська дослідниця вчення видатного психолога Рудольфа Штейнера Кароліна фон Хайдебрант наводить його міркування про дитячу фантазію, яка «здатна творити в такій формі, якої дорослий, якщо він не художник, уже не може досягти» [3, 191].

Оленка, поринаючи у світ своїх дитячих фантазій, у першу чергу, демонструє приховані здібності творчої поетичної особи, сприйняти які сільські жителі не змогли через свою раціоналістичну обмеженість. У душі дівчини жевріє вогник надії на спасіння Богом людей грішних, вона прагне Божого порятунку та зрештою отримує його. Переживши повною мірою сирітські поневіряння, Оленка, у кінцевому результаті, опинилась під захистом удови у якої найнялась на роботу. Суб'єктивною порядністю, чесністю, працьовитістю реабілітувала своє добре ім'я та розпочала доросле життя. Досліджуючи характер жінки, письменниця перериває її спогади, розмірковує над її життєвими проблемами. Часовий діапазон минулого оживає одночасно у процесі продовження Оленчиної розповіді. Випадкова зустріч дівчини з молодим, вродливим парубком Василем призвела до життєвої трагедії. Перепоную до досягнення щастя молодими, які щиро покохали один одного стоїть, за кулісами подій, воля матері юнака, яка марила про невістку багату, із шанованого суспільством роду.

Дізнавшись, що Василь, виконуючи материн наказ, одружився з іншою дівчиною, Оленка не може пробачити йому цього слабкодухого вчинку, і що найстрашніше – відчуває бажання помститися зраднику: «І став він мені супротивний, як ворог лютий. Я аж крикнула на його: – одчепись! Не горнись до мене! Не завдавай моему серцю жалю! Коли вмираєш за мною, то чом не взяв? На що взяв іншу? Ти не дочка в свого батька, а син, як би ти схотів, тебе б мати не поневолила. Ти занастив мій вік; не топчи стежки за моїм слідом! Геть!» [5, 190]. Вона зненавиділа його і була готова

його вбити. Запальна, гарячкувата дівчина має впертий, сильний жіночий характер, повністю протилежний слабкому характеру юнака.

Героїня керується гідністю, як обов'язковою рисою характеру особистості, яка відчуває власну вартість та проявляє протест принизливим обставинам, зберігаючи індивідуальну самоповагу. Оленка не може змиритися із слабкодухістю коханого, прагне словесно знищити її, породити в душі його вольові бажання до «прямостояння» (мало не в буквальному значенні). Бунт вольової жінки, вплившись у тканину художнього тексту, протистоїть принципам християнської покорі. Аксіологічно насиченими виступають внутрішні роздуми дівчини, викликані почуттям кохання: «Я горда й зазнана? Справді? А може? Хто мені дав таке почуття? Один його погляд: я почувала себе людиною» [5; 192].

Перевага питальної інтонації над стверджувальною – одна зі специфічних ознак жіночої прози (Люс Ірігарей). Концептуально важливо, що «запитуюча» особистість жінки вкрапила у текстуальний масив есеїстичні елементи, позаяк, героїня, «відстоюючи вільну думку» (М. Н. Ейнштейн), є носієм власної автономної волі. Екзистенційна криза самотності, зароджена в психіці Оленки ще в дитячий період людською брутальністю, під руйнівним натиском афекту гніву, породженого зрадою коханого, посилюється та сприяє деморалізації (втрати здатності до дії). Душа русалки роздвоюється, психопатологічні процеси моделюються через вигаданий образ, який підсвідомо нашіптує дівчині поступитися зовнішнім негативним обставинам, тобто здатися фатуму. Ця боротьба опановує свідомість героїні, пригнічує волю. Оленка зважується на безглуздий вчинок – виходить заміж за нелюба. Проте людська натура, закохана в поезію, красу, переконана в можливості жити за законами чистоти і гармонії, не здатна довгий час приховувати почуття кохання. Божевілля-кохання перемогло нещасну. Русалка, як і її коханий Василь, виходом із створених обставин, нав'язаних патріархальним, тривіальним мисленням, вбачали смерть, яка не тільки знищить їх духовні муки, а й буде протестом проти деспотизму.

Мисляча жінка репрезентована в інтерпретованому оповіданні законмірно філософізує зміст буття. Письменниця, змальовуючи жінку як особистість волелюбну, звертається до осмислення багатьох філософських питань: смисл життя, причини самогубства, людська і (окремо – жіноча) автономність, колізії людини з хроносом, не автентичне буття тощо. Як бачимо, Русалка – поетична особа. Світогляд дівчини аналогічний моральним нормам сучасної естетики: вона тонко відчуває потребу в прекрасному, керується естетичним смаком та підсвідомо змодельовує власний ідеал чоловіка. Де-факто, вчинки жінки, серед яких найціннішим є власна самокритика, розкривають образ людини відвертої, щирої, правдолюбивої, яка намагається реконструювати суспільний світогляд. Народну відсталість письменниці пояснює відсутністю у багатьох

тогочасних людей справжньої християнської віри, яка у її свідомості асоціювалася зі світлим промінчиком розуму на темному лоні язичницьких переконань. Не диво, що Русалчині подруги зберігаючи ще від часів дохристиянських таку віру, вважали чимось нелюдським і її проречисте слово, і її надзвичайну на селі красу, і її неспокій, і її любов до самотності.

Власну словесну характеристику головної героїні письменниці подає в творі епізодично. Сублімуючи презенсний та ретроспективний подієвий час, письменниця намагається простежити характеротворчу психоприроду хроносу, його вплив як на стан художньої особистості, так і на її внутрішній мікросвіт. Життєвий шлях Русалки моделюється за такою схемою: дитинство – період інтелегібілізування соціальних законів життя, юність – період розквіту завуальованих ззовні поетичних талантів, індивідуалізація, зрілість – зосередження на проблемах людського буття. Вивчаючи, як дослідник-фізіолог, інтелектуальні, духовні, моральні підвалини життєдіяльності людини, вона дає суб'єктивну оцінку подіям, критично засуджує стереотипи, вихоплені із мисленневих надр народного світогляду, а поблиски розуму схвалює.

Вкраплені в художнє полотно філософські роздуми наратора про щастя людське ідентичні за змістом до роздумів Русалки, водночас суголосні переконанням народного мислителя Григорія Сковороди про те, що життя є безкінечний пошук істини: «А що є щастє? Яке воно? Всі його шукають, а мало хто знаходить. Як питаєш, як же щастя знайти, земляки наші відповідають таємничо: «Треба тропи набігти» [5, 180]. Ганну Барвінок захоплює, насамперед, психологія жінки, сформована нелегкою жіночою долею, яку вона прагне художньо відтворити в усій її істинності. Письменниця прослідковує у тогочасному патріархальному суспільстві реальний факт дискримінації жіночих прав: «Хоч моя Русалка й казала, що тієї тропи їй ще доведеться набігти, а саме як піде заміж, бо з того часу починається нещасливе життя нашої сільської жінки» [5, 180].

Тарас Шевченко вважав Ганну Барвінок своєю творчою послідовницею. Саме тому, як ми уже й переконалися, так багато в письменників спільної ідентичної проблематики, образів... Проте Кобзарєва учениця витоптала власну творчу дорогу. Образ незалежної жінки схвилював читацький загал. Склалось враження, що жінка, вихоплена з творів Шевченка, замислилась над власним суспільним становищем саме у художньому світі Ганни Барвінок. Загалом, на нашу думку, цю проблему слід ще неодноразово досліджувати літературознавцям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агєєва В.П. Поетеса Зламу Століть. Творчість Лєсі Українки в Постмодерній Інтерпретації / Віра Павлівна Агєєва. – К.: Либідь, 1999. – 264 с.; 2. Агєєва В.П. Стильові моделі імпресіонізму в українській прозі першої половини ХХ ст.: дис. ...доктора філол. наук: 10.01.01 / Агєєва Віра Павлівна. – К., 1995. – 382 с.; 3. Антологія гендерної

теорії: [сост., комент.: Е. И. Гапова, А. Р. Усманова; И. Караичева (пер.)]. – Минск : Прополи. – 2000. – 383 с. (Работы / Европейский гуманитарный ун-т, Центр гендерных исследований); **4.** Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2001. – С. 55 – 92; **5.** *Ганна Барвінок*. Вибрані твори / Ганна Барвінок; [ред. та вступна стаття Валер'яна Чубинського]. – К.: Час, Київ-друк. – 1927. – 200 с. – (Першотвір); **6.** Ганна Барвінок: Збірник до 170-річчя від дня народження / Ганна Барвінок [упорядкув.: В. Яцюк; наук. ред. Шендеровський В. та ін.]. – К.: Рада, 2001. – 556 с.; **7.** *Гундорова Т.* Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова – Львів: «Літопис», 1997. – 297 с. (Серія «Критичні студії» Випуск 2); **8.** *Гундорова Т.* «Femina meiancolica: стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова [ред. Л. Косюк] – К.: Критика, 2002.– 272 с. (Серія «Критичні студії»); **9.** *Демська-Будзуляк Л.* Гендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття / Л. Демська-Будзуляк // Слово і час. – К., 2005.– №4. – С. 10 – 16; **10.** *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / Соломія Павличко. – К.: Либідь. – 1997. – 360 с.; **11.** *Павличко С.* Теорія літератури / Соломія Павличко [упоряд В. Агеєва, Б. Кравченко]. – К. : Основи. – 2002. – 679 с.; **12.** *Павличко С.* Фемінізм / Соломія Павличко [упоряд., передм. В. Агеєвої]. – К. : Основи, 2002. – 322 с.; **13.** *Пастушенко О.В.* Художня парадигма жіночих характерів у прозі Уласа Самчука в контексті української літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. філол. наук : 10. 01.01 / О. В. Пастушенко – К., 2002. – 18 с.; **14.** *Прибутько П.С.* Етика : Посіб. для підготовки до іспитів / П. С. Прибутько, Л. М. Дубчак. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 180 с. – (Бібліотечка студента); **15.** *Тарас Шевченко.* Кобзар. – К., 1966.

Білик Н.Л. (Київ, Україна)

Інтертекстуальні перспективи Біблійного дискурсу в романі М. Продановича «Сад у Венеції»

На матеріалі роману сучасного сербського прозаїка Мілети Продановича «Сад у Венеції» у статті висвітлюється результативність Біблійного дискурсу в інтертекстуальному моделюванні семантики твору, притаманна сербській постмодерністській прозі.

Ключові слова: Мілета Проданович, Біблійний дискурс, інтертекстуальність, семантика.

На материале романа современного сербского прозаика Милеты Продановича «Сад в Венеции» в статье освещается результативность Библийского дискурса в интертекстуальном моделировании семантики произведения, свойственная сербской постмодернистской литературе.

Ключевые слова: Милета Проданович, Библийский дискурс, интертекстуальность, семантика.

Based on the novel „The Garden in Venice“ by modern Serbian writer Mileta Prodanovich, the article presents the experience impact of the Bible discourse in the